

Evaluëren van burgerschapscompetenties

een praktische aanpak voor po/go/vo-scholen

Evaluëren van burgerschapscompetenties

een praktische aanpak voor po/go/vo-scholen

Deze publicatie is voor directieleden, intern begeleiders, kwaliteitscoördinatoren en burgerschapscoördinatoren om richting te geven aan het evalueren van de burgerschapscompetenties van leerlingen.

Er zijn verschillende instrumenten die scholen kunnen gebruiken om burgerschapscompetenties te evalueren, maar welk instrument (of instrumenten) kies je?

En hoe zorg je ervoor dat deze instrumenten aansluiten bij jullie schoolvisie, leerdoelen en leerlingenpopulatie? Deze publicatie ondersteunt jullie bij het beantwoorden van deze vragen en biedt een overzicht van mogelijke soorten instrumenten. Daarbij noemen wij geen aanbieders van instrumenten. Een overzicht van aanbieders staat op onze website:

[primair onderwijs](#), [gespecialiseerd onderwijs](#) en [voortgezet onderwijs](#)

LET OP

Zorg - voordat jullie deze publicatie gebruiken - dat jullie eerst een duidelijke visie op burgerschapsonderwijs hebben die past bij de context van de school. Stem ook jullie onderwijsaanbod en leerdoelen hierop af. Dit vormt het uitgangspunt voor het kunnen evalueren van de burgerschapscompetenties op jullie school. Doorloop voor dit proces het [6 stappenplan van het Expertisepunt Burgerschap](#). Jullie kiezen dan een evaluatie-instrument bij stap 6: het evalueren van burgerschapsonderwijs.

Waarom burgerschapscompetenties evalueren?

Jullie zijn als school wettelijk verplicht om de burgerschapscompetenties van leerlingen te evalueren. Daarbij moeten jullie onderbouwen welke resultaten jullie met het burgerschapsonderwijs willen bereiken. Verder moeten jullie als school de resultaten van het burgerschapsonderwijs op een betrouwbare en inzichtelijke manier in kaart brengen. De evaluatie van burgerschapscompetenties maakt onderdeel uit van de kwaliteitszorg van jullie school en biedt inzicht in de ontwikkeling van leerlingen. Dit is van belang omdat:

- Het jullie als school helpt om het onderwijs af te stemmen op de actuele leerbehoeften van leerlingen en bij te stellen op basis van wat de leerlingen daadwerkelijk hebben geleerd;
- Het informatie geeft over de punten waarop verdere verbetering van het onderwijs mogelijk of nodig is;
- Jullie als school verantwoording dienen af te leggen over het onderwijs en de opbrengsten daarvan.

Hoe kies je een evaluatie-instrument?

Jullie mogen als school zelf bepalen hoe jullie de burgerschapscompetenties in kaart brengen, zolang de gegevens valide en betrouwbaar zijn. Dit kan bijvoorbeeld met gestandaardiseerde instrumenten (zoals toetsen of vragenlijsten) of andere instrumenten (zoals portfolio's of rubrics). De verzamelde gegevens moeten jullie inzicht geven in de beoogde leerdoelen, laten zien in hoeverre deze zijn gerealiseerd en helpen om de ontwikkeling van leerlingen te volgen.

Deze publicatie bestaat uit verschillende onderdelen. Loop deze allemaal langs om tot een evaluatie-instrument te komen:

- **Actie 1:** Bepaal een evaluatiebeleid voor jullie burgerschapsonderwijs
- **Actie 2:** Bekijk jullie huidige leerlijnen van het burgerschapsonderwijs
- **Actie 3:** Bekijk welke evaluatie-instrumenten jullie al inzetten en nog willen inzetten
- **Actie 4:** Bedenk hoe jullie het evaluatie-instrument praktisch gaan inzetten
- **Actie 5:** Probeer een evaluatie-instrument uit en bedenk wat jullie met de resultaten willen doen
- **Actie 6:** Neem het evaluatie-instrument op in jullie kwaliteitscyclus.

ACTIE 1: Bepaal een evaluatiebeleid voor jullie burgerschapsonderwijs

Voordat jullie een evaluatie-instrument kiezen, is het goed om stil te staan bij het waarom en waartoe van de evaluatie van het burgerschapsonderwijs op jullie school:

- Wat willen jullie evalueren?
- Hoe willen jullie evalueren?
- Waar willen jullie de evaluatie voor gebruiken?

a) Wat is onze visie op burgerschapsonderwijs?

Sta kort stil bij jullie schoolvisie en wat jullie willen nastreven met het burgerschapsonderwijs. Jullie visie heeft namelijk een direct verband met de evaluatie: de thema's die belangrijk zijn in de visie (bijvoorbeeld diversiteit of democratie), zijn óók de thema's waarop je als school wilt evalueren. Pak jullie schoolvisie en visie op burgerschapsonderwijs erbij en stel daarbij de volgende vragen:

- ☞ Wat staat er centraal in onze schoolvisie?
- ☞ Wat staat er centraal in onze visie op burgerschap?
- ☞ Wat vinden wij belangrijk om onze leerlingen te leren?
- ☞ Om welke thema's en onderwerpen gaat het?

- ☞ Wat betekent dit voor de thema's en onderwerpen die wij willen evalueren?
- ☞ Wat betekent dit voor de manier waarop wij burgerschapscompetenties willen evalueren?

VOORBEELD

Stel dat democratie een belangrijk thema is voor jullie school: jullie richten je in de evaluatie dan logischerwijs op competenties die samenhangen met de democratie, bijvoorbeeld kennis over de rechtsstaat, je mening kunnen uiten of een dialoog of debat kunnen voeren. Vervolgens kunnen jullie concluderen dat jullie kennis over de rechtsstaat bijvoorbeeld met een schriftelijke toets monitoren en dat jullie voor het monitoren van debatvaardigheden een observatie-instrument nodig hebben.

b) Wat is ons huidige evaluatiebeleid?

Jullie hebben waarschijnlijk al beleid voor evalueren en toetsen binnen de schoolvakken. Het is logisch om hier met het burgerschapsonderwijs bij aan te sluiten. Jullie schoolbeleid bepaalt hoe vaak jullie evalueren, welke competenties centraal staan en bij welke leerlingen jullie evalueren. Dit beleid is ook van invloed op de keuze voor een passend evaluatie-instrument voor de burgerschapscompetenties. Kijk naar jullie evaluatiebeleid voor andere leergebieden (bijvoorbeeld op het gebied van taal of rekenen) en denk daarbij aan de volgende vragen:

- ☞ Hoe evalueren wij andere competenties?
- ☞ Met welke instrumenten?
- ☞ Waarom doen wij dat op deze manier?
- ☞ Vanaf welk leerjaar doen wij dat en waarom?
- ☞ Hoe vaak doen wij dat en waarom?
- ☞ Wat betekent dit voor de manier waarop wij de burgerschapscompetenties gaan evalueren?

c) Wat willen wij doen met de uitkomsten van de evaluatie?

Bedenk als school wat jullie willen doen met de resultaten van de evaluatie. Vanuit de [wettelijke burgerschapsopdracht](#) worden drie doelen genoemd van evaluatie:

1. het onderwijs afstemmen op de leerlingen;
2. het onderwijs verbeteren en;
3. verantwoording afleggen.

Kwantitatieve en kwalitatieve uitkomsten passen bij verschillende evaluatiedoelen. Bepaal daarom vooraf welk doel jullie met de evaluatie hebben en of het type uitkomsten daarbij aansluit. Denk daarbij aan de volgende vragen:

- Wat willen wij met de uitkomsten kunnen doen?
- Welke soort gegevens hebben wij daarvoor nodig (kwalitatief of kwantitatief)?
- Hoe richten wij de evaluatie zo in dat deze gegevens ook echt inzicht geven in het gestelde doel?

ACTIE 2: Bekijk jullie huidige leerlijnen van het burgerschapsonderwijs

Voordat jullie een evaluatie-instrument kiezen, is het goed om bewust te zijn van wat jullie willen evalueren: de leerdoelen van jullie burgerschapsonderwijs. Pak daarom jullie leerlijnen burgerschapsonderwijs erbij en denk daarbij aan de volgende vragen:

- Welke leerdoelen hebben wij?
- Aan welke burgerschapskennis, -vaardigheden en -houdingen werken wij?
- In welke leerjaren en vakken werken wij daaraan?
- Met welk onderwijsaanbod (methodes, activiteiten, projecten, excursies, gastlessen, etc.) werken wij daaraan?
- Hoe stimuleren wij kennis, vaardigheden en houdingen in de school als democratische oefenplaats?
- Wat betekent dat voor de manier waarop wij burgerschapscompetenties willen evalueren?

ACTIE 3: Bekijk welke evaluatie-instrumenten jullie al inzetten en nog willen inzetten

Bij deze actie kiezen jullie een evaluatie-instrument dat past bij jullie school (zie actie 1) en bij de leerdoelen van jullie burgerschaps-onderwijs (zie actie 2). Daarbij is het goed om onderscheid te maken tussen de instrumenten die jullie al inzetten en instrumenten die jullie éxtra willen inzetten om te evalueren. Het is na de keuze vervolgens verstandig om deze keuze te controleren.

a) Check je bestaande instrumenten

Vaak evalueer je de burgerschapscompetenties van leerlingen al, bijvoorbeeld door een kennistoets bij een vak als geschiedenis of door een evaluatiegesprek over een excursie naar een gebedshuis. Het is daarom goed om te kijken naar de burgerschapscompetenties die jullie al evalueren (of kunnen evalueren) met jullie bestaande instrumenten, voordat jullie nieuwe evaluatie-instrumenten gaan inzetten. Pak daarom jullie leerlijnen burgerschap er nog eens bij en denk hierbij aan de volgende vragen:

- ☛ Welke burgerschapscompetenties evalueren wij al?
- ☛ Welke bestaande instrumenten gebruiken wij daarvoor?
- ☛ Welke andere burgerschapscompetenties kunnen wij evalueren met onze bestaande instrumenten?

b) Welke nieuwe evaluatie-instrumenten hebben wij nog nodig?

Nu helder is welke burgerschapscompetenties jullie al evalueren (en kunnen evalueren) met jullie bestaande instrumenten, hebben jullie ook een beeld van de competenties waarvoor jullie nog éxtra instrumenten nodig hebben. Hieronder staat een schema met voorbeelden van instrumenten die jullie kunnen inzetten om op verschillende niveaus (leerling, klas of school) burgerschapscompetenties te evalueren.

Pak het schema erbij en denk daarbij aan de volgende vragen:

- ☛ Welke burgerschapscompetenties willen wij (nog meer) evalueren?
- ☛ Op welk niveau (leerling, klas of school) willen wij deze competenties evalueren?
- ☛ Kun je de competentie op dit niveau evalueren?
- ☛ Welke evaluatie-instrumenten passen daarbij?

TIP

Kennis (zoals het kennen van regels, wetten of rechten) leent zich beter om op individueel niveau te evalueren in (gestandaardiseerde) toetsen. Vaardigheden (zoals het kunnen oplossen van conflicten) of houdingen (zoals verantwoordelijkheid voelen voor de omgeving) lenen zich daarentegen beter om te evalueren op klasniveau via bijvoorbeeld observaties.

Schema evaluatie-instrumenten

Dit schema biedt een overzicht van verschillende soorten instrumenten die jullie kunnen gebruiken om de burgerschapscompetenties van leerlingen te evalueren. De opgenomen voorbeelden zijn ter inspiratie, maar er zijn nog meer instrumenten denkbaar.

	Burgerschapskennis Bijvoorbeeld kennis over (mensen)rechten, verschillende vormen van inspraak of verschillen tussen mensen	Burgerschapsvaardigheden Bijvoorbeeld sociale vaardigheden en kritische denkvaardigheden, communicatie (offline en online) of omgaan met verschillende perspectieven	Burgerschapshoudingen Bijvoorbeeld de eigen bijdrage aan de samenleving waarderen of verantwoordelijkheid nemen voor het welzijn van anderen
Leerlingniveau	<ul style="list-style-type: none"> • Methodetoets • Diagnostische toets • Gestandaardiseerde en/of zelf ontworpen kennistoets. 	<ul style="list-style-type: none"> • Gerichte (praktijk)opdracht beoordelen of observeren • Werkstuk of portfolio • Presentatie beoordelen bijvoorbeeld d.m.v. rubrics. • Gestandaardiseerde zelfrapportage 	<ul style="list-style-type: none"> • Observatie (met kijkwijzer) • Notulen van 1-op-1 gesprek of driehoeksgesprek • Zelfreflectie bijvoorbeeld d.m.v. vignetten. • Gestandaardiseerde zelfrapportage
Klasniveau	<ul style="list-style-type: none"> • Klassikale overhoring • Kahoot of quiz • Controle van begrip 	<ul style="list-style-type: none"> • Evaluatie in kringgesprek • Rollenspel en/of debat observeren • Coöperatieve werkvorm observeren • Gerichte groepsopdracht, bijv. d.m.v. observatieformulier 	<ul style="list-style-type: none"> • Samen evalueren van gedrag in de klas • Observatie van groepsdynamiek (sociogram)
Schoolniveau	<ul style="list-style-type: none"> • Vergelijken van scores op methodetoetsen uit verschillende leerjaren; <ul style="list-style-type: none"> › van één klas in meerdere jaren › tussen meerdere klassen 	<ul style="list-style-type: none"> • Vergelijken van portfolio-opdrachten uit verschillende leerjaren; <ul style="list-style-type: none"> › van één klas in meerdere jaren › tussen meerdere klassen • Observatie-instrumenten of gedragslijsten die worden ingezet om de sociale veiligheid, het schoolklimaat en sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen te volgen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Vergelijken van observaties uit verschillende leerjaren; <ul style="list-style-type: none"> › van één klas in meerdere jaren › tussen meerdere klassen • Observatie-instrumenten of gedragslijsten die worden ingezet om de sociale veiligheid, het schoolklimaat en sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen te volgen.

c) Controleer jullie keuze vóórdát jullie het evaluatie-instrument inzetten

Dit is het belangrijkste onderdeel bij het kiezen van jullie evaluatie-instrument: controleer of het instrument past bij jullie burgerschapsonderwijs. De Engelse term hiervoor is *Constructive Alignment*: een werkwijze waarin je de drie aspecten van het onderwijs (leerdoelen, aanbod en evaluatie) op elkaar afstemt (Biggs & Tang, 2011)¹.

Controleer of jullie instrument passend is aan de hand van bijvoorbeeld de volgende vragen:

- ☞ Past het instrument bij onze school en onze visie op burgerschapsonderwijs (actie 1)?
- ☞ Past het instrument bij de leerlijnen en het aanbod van ons burgerschapsonderwijs (actie 2)?
- ☞ Brengt het instrument de burgerschapscompetenties in kaart die wij (nog) in kaart willen brengen (actie 3)?

¹) Biggs, J. B., & Tang, C. (2011). Teaching for quality learning at university: What the student does (3rd ed.). New York: McGraw-Hill Education (UK).

ACTIE 4: Bedenk hoe jullie het evaluatie-instrument praktisch gaan inzetten

Jullie hebben nu één of meerdere evaluatie-instrument(en) gekozen. Om het instrument straks zo goed mogelijk in te kunnen zetten, denken jullie hier na over de praktische uitvoering. Maak hierover keuzes en afspraken met de hele school. Denk daarbij aan de volgende vragen:

- Ⓞ Welke voorbereiding is er nodig? Wanneer zetten wij het instrument in (bijvoorbeeld gedurende een projectperiode, themalessen, vakgroep of voortgangsmoment)?
- Ⓞ Hoe lang willen wij het instrument uitproberen (bijvoorbeeld een aantal lessen, themaperiode of lesblok)?
- Ⓞ Bij welke leerlingen willen wij het instrument gebruiken (welke klas of bouw)?
- Ⓞ Hoeveel tijd en welke materialen hebben wij nodig als wij het instrument inzetten?
- Ⓞ Wie (leraar, burgerschapscoördinator) voert de evaluatie uit en is diegene voldoende geïnformeerd over het instrument en de procedure?

ACTIE 5: Probeer een evaluatie-instrument uit en bedenk wat jullie met de resultaten willen doen

Nu zijn jullie klaar om het evaluatie-instrument uit te proberen! Probeer het instrument uit en ga daarna met de resultaten aan de slag. Bij actie 1 hebben jullie nagedacht over de doelen van de evaluatie, daar kom je bij dit punt (bij de resultaten) op terug.

a) Probeer het evaluatie-instrument uit

Jullie gaan nu de instrumenten uitproberen die jullie hebben gekozen. Bij actie 4 hebben jullie bepaald hoe jullie dat gaan doen.

b) Evalueer het evaluatie-instrument, de uitvoering en de resultaten

Nu jullie het instrument hebben uitgetoetst, is het belangrijk om met het team de bruikbaarheid en de resultaten van het instrument te evalueren. Denk daarbij aan de volgende vragen:

- Ⓞ Zijn wij tevreden over de praktische inzet van het instrument?
- Ⓞ Welke feedback ontvangen wij van leerlingen en leraren?
- Ⓞ Geeft het instrument de inzichten die wij hadden verwacht?
- Ⓞ Geeft het instrument voldoende zicht op het gestelde leerdoel (zie actie 2)?
- Ⓞ Evalueren wij met dit instrument wat wij willen evalueren?
- Ⓞ Herkennen wij de resultaten ook uit gesprekken en observaties van collega's?

c) Bespreek wat jullie willen doen met de resultaten

Zijn jullie tevreden over het instrument? Dan kunnen jullie kijken naar de resultaten van de leerlingen. Vergelijk de resultaten uit het instrument met de gestelde leerdoelen. Denk hierbij aan de volgende vragen:

- Ⓞ Zijn wij tevreden met de resultaten van de leerlingen?
- Ⓞ Zijn wij tevreden over ons onderwijs?
- Ⓞ Welke gevolgen heeft dit oordeel voor ons onderwijsaanbod en leerdoelen?
- Ⓞ Wat zijn aandachtspunten en hoe gaan wij daar mee om?
- Ⓞ Welke vervolgstappen hebben wij te nemen?

VOORBEELD

Stel dat uit jullie evaluatie blijkt dat leerlingen halverwege groep 7 een leerdoel onvoldoende beheersen, terwijl ze dit eigenlijk al in groep 6 moesten halen (bijvoorbeeld kunnen omgaan met verschillen). Wat gaan jullie in groep 7 extra doen om ervoor te zorgen dat deze leerlingen het leerdoel alsnog behalen? Welke ruimte is er in groep 6 om (voor een volgende groep leerlingen) extra te werken aan dit leerdoel?

ACTIE 6: Neem het evaluatie-instrument op in jullie kwaliteitscyclus

Neem het evaluatie-instrument op in de kwaliteitscyclus van jullie school (de PDCA-cyclus) zodra jullie tevreden zijn over het instrument en een beeld hebben over de resultaten die het oplevert (actie 5). Zet het instrument vervolgens cyclisch in om de burgerschapscompetenties van jullie leerlingen te evalueren. Denk hierbij aan de volgende vragen:

- Op welke momenten gebruiken wij de instrumenten om de burgerschapscompetenties van leerlingen in kaart te brengen?
- Op welke momenten overleggen wij (en in welke samenstelling) over de resultaten hiervan?
- Hoe (en in welke samenstelling) nemen wij vervolgens besluiten over de uit te voeren acties in de onderwijspraktijk?
- In welke periodes voeren wij deze (nieuwe) acties uit in de onderwijspraktijk?

